
Чухліб Тарас
(Київ)

ВИДАТНА ЛЮДИНА РОСІЇ – ІВАН МАЗЕПА ?!

Таирова-Яковлева Т.Г. Мазепа. – Москва: Молодая гвардия, 2007.
– 271 с.: ил. – (Жизнь замечат. людей: Сер. биогр.; Вып.1041.

З великим зацікавленням, а інколи й щирою корпоративною заздрістю спостерігаю за довголітньою плідною науковою творчістю відомої російської дослідниці Тетяни Яковлевої (після одруження вона додала до свого прізвища й звучне, чоловіче – Таїрова). Ще у 1994 р. такий непідробний інтерес до українознавчих студій уродженки колишнього Ленінграда, а нині - Санкт-Петербурга, спричинив до написання у співавторстві з професором Валерієм Степанковим рецензії на кандидатську дисертацію пані Тетяни, яка була захищена в Інституті історії України НАН України. Але для широкого загалу доробок росіянки став відомий лише з публікацією в Україні у 1998 р. її першої ґрунтовної книги *“Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни”* (вид-во “Основи”).

Поява цієї солідної наукової монографії викликала ряд рецензій, серед яких особливо вирізнялася полеміка між професором Віктором Горобцем і Авторкою на сторінках “Українського гуманітарного огляду”. Однак, пані Тетяна має козацький характер, адже не злякалася численних критичних зауважень та полемічних випадів, а стала ще з більшим запалом працювати над продовженням розробки такої дражливої й до певного часу табуованої в світовій історичній науці тематики як українська “Руїна”. У кінцевому результаті маємо її другу ґрунтовну монографію *“Руїна Гетьманщини. Від Переяславської ради – 2 до Андрусівської угоди (1659 – 1667 рр.)”* (К., 2003; вид-во Соломії Павличко “Основи”). Вона вже дістала гідну оцінку не лише серед українських чи російських, але й інших зарубіжних вчених.

На основі тематики останньої книги пані Тетяна у 2004 році захистила ступінь доктора історичних наук у Санкт-Петербурзькому державному університеті, відроджуючи тим самим не лише багатовікові традиції українознавчих досліджень у цьому відомому навчальному закладі, але й вперше за багато років захистила дисертацію з історії української державності на теренах сусідньої та братньої Росії.

Нова книга історика із Санкт-Петербурга під назвою “Мазепа”, що вийшла друком у поважному московському видавництві “Молода гвардія” в серії біографій “Життя видатних людей” (нагадаємо, що ця серія була започаткована ще у 1890 р. нашим земляком Ф. Павленковим і продовжена у 1933 р.) стала справжньою сенсацією в межах не лише Російської Федерації, а й на усьому пострадянському просторі.

Не дивно, що особливу увагу поява такої монографії викликала в Україні, де протягом 70 років тоталітарного комуністичного режиму про життя та діяльність довголітнього гетьмана Івана Мазепу, який правив у 1687–1708 рр. на Лівобережній (а протягом

1704–1708 рр. і на Правобережжі) Україні, заборонялося говорити навіть пошепки, а якщо й писати то лише у чорних фарбах – “зрадник”, “зłodий”, “запроданець” і т. д. Хоча такі українські історики як Микола Костомаров, Олександр Лазаревський, Федір Уманець, Михайло Грушевський, Борис Крупницький, Микола Андрусак, Наталя Полонська-Василенко, Олександр Оглоблин, Вадим Дядиченко, Олена Апанович, Валерій Смолій, Юрій Мицик, Орест Субтельний, Сергій Павленко, Віктор Горобець, Олексій Струкевич, В’ячеслав Станіславський, Олексій Кресін кожний у свій час спростували усі ці видумані міфи своїми багатьма переконливими академічними й науково-популярними працями.

Треба відзначити, що чергова книга з серії “ЖЗЛ” написана чудовим літературним стилем й читається не як “суха” наукова монографія, а немовби захоплюючий історичний роман, з сторінок якого до читача звертаються “оживлені” через багато століть образи не тільки гетьмана Івана Мазепи, але й багатьох його сучасників – лівобережного гетьмана Івана Самойловича, кошових отаманів Івана Сірка і Кості Гордієнка, генеральних писарів Василя Кочубея і Пилипа Орлика, генерального осавула Михайла Миклашевського і генерального хорунжого Івана Ломиковського, полковників Івана Скоропадського, Данила Апостола, Семена Палія, Іллі Новицького, батька гетьмана Степана-Адама і матері Марини-Магдалини (Мокієвської), батуринського ігумена Данила Тупталенка (майбутнього святого Димитрія Ростовського), багатьох інших наставників, сподвижників і соратників Мазепи, в т. ч. високих сановників і церковно-культурних діячів Московії-Росії – патріарха Йоакима, родини Нарішкіних, В. Голіцина, П. Прозоровського, В. Долгорукого, Л. Неплюєва, О. Українцев, Ф. Шакловитого, Л. Лопухіним, С. Медведєва та ін. Особлива увага, зазвичай, звернена на політичні й приватно-публічні стосунки між гетьманом Мазепою з одного боку та з другого – російською царицею Софією і царем Петром I, шведським королем Карлом XII Густавом, польськими королями Яном III Собеським і Станіславом Лещинським, іншими монархами Центрально-Східної та Південно-Східної Європи.

Відродно, що пані Тетяна не займалася художнім вимислом, а чітко, згідно з проблемно-хронологічним методом, йшла у своєму викладі за доступними їй джерелами. Саме оперта на фундаментальну джерельну основу вигідно відрізняє цю книгу серед іншої історичної літератури, що виходить друком як в Росії так і в Україні.

У розділах під назвами: “Козацька Україна. Сім’я Мазеп”, “Дитинство і юність Мазепи”, “Шлях до гетьманської булави”, “Початок гетьманування: Мазепа і Голіцин”, “Кримський похід і переворот Нарішкіних”, “На початку славних справ”, “Мазепа і “народні герої” – Палій і Петрик”, “Азовські походи”, “Учень Макіавелі”, “Гетьман обох сторін”, “Тріумф перед крахом”, “Переговори з шведською партією” пані Яковлева не лише розкрила основні біографічні сюжети пов’язані з особистим життям, державною, військово-політичною та дипломатичною діяльністю свого Героя, але й вдало розставила акценти щодо оцінки тих чи інших його справ.

“Природжений політик, талановитий полководець і дипломат, людина відважна, чесна й цілеспрямована – він був відображенням епохи українського духовного відродження і розквіту козацтва. Поет і філософ, високо освічений, казково багатий...” – саме так характеризує російський вчений видатного українського гетьмана Івана Мазепу.

Символічно, що на відміну від інших своїх російських (а також окремих українських) колег Авторка визнає існування наприкінці XVII – на початку XVIII ст. європейської держави – Гетьманщини.

Разом із загальною позитивною високою оцінкою книги українознавця (а п. Т. Яковлева є директором Центру з вивчення історії України Санкт-Петербурзького державного університету) тим, хотілося б зробити окремі зауваження конструктивного характеру. Насамперед, впадає у вічі певна “нелюбов” пані Тетяни до своїх попередників. Так, наприклад, вже на першій сторінці Вступу вона пише, що такі видатні вчені-історики як Микола Костомаров і Михайло Грушевський “поверхово зверталися до гетьманування Мазепи, не вивчали його серйозно та обмежувалися першим тенденційним враженням

без глибокого аналізу джерел”. Відразу ж хочемо зазначити, що це не так, а доробок вищеназваних достойників є значним внеском до світової історичної науки й базується на величезній архівній базі. Хочемо також стати і на захист запорозьких козаків, яких у книзі названо (мовою оригіналу) рицарями “ножа і топора” (С. 27), однак насправді вони були швидше Лицарями Шаблі та Мушкету.

На жаль, пані Т. Яковлева обминула й складні питання участі України та Росії у Великій Північній війні 1700–1721 рр., яка за словами Олександра Оглоблина мала особливе значення в світовій історії. Відомо ж бо, що змагання двох потужних імперських структур – Шведського королівства та Московського царства за право бути “вода рем світу” в Північній та Східній Європі завершилися на користь останньої, але не на користь Українському гетьманату на чолі з її видатним правителем Іваном Мазепою.

Хоча наші зауваги не применшили чудового враження від прочитаного. А, отже, від імені своїх колег-козакознавців з відділу історії України середніх віків і раннього нового часу на чолі з академіком НАН України Валерієм Смолієм, а також Науково-дослідного інституту Козацтва щиро вітаємо знану російську дослідницю з черговим успіхом.